

kiyye fi'r-red 'alâ İbn Teymiyye ve til-mizihî İbn Kayyim el-Cevziyye (Beyrut 1983), Muhammed Enver es-Senhûtî'nin *İbn Kayyim el-Cevziyye sîretühü menhecühü ve arâ'ühü fi'l-ilâhiyyât* (Riyad 1407/1987), Abdülazîm Şerefeddin'in *İbn Kayyim el-Cevziyye 'aş-ruhü ve menhecühü ve arâ'ühü fi'l-fıkh ve'l-'akâ'id ve't-taşavvuf* (Kahire 1967), Yûsuf Mahmûd Muhammed'in *en-Nefs ve'r-rûh fi'l-ikrî'l-insânî ve mev-kûfû İbni'l-Kayyim minhü* (Devha 1414/1993), Ahmed Hasan el-Bâkûrî'nin *Ma'a İbni'l-Kayyim fi 'âlemi'r-rûh* (Kahire 1983), M. Halîl Herrâs'ın *Şerhu'l-Kaşıdeti'n-nûniyye* (Beyrut 1986), Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd'in *et-Takrîb li-'ulûmi İbn Kayyim* (Riyad 1416/1996), Dâvûd b. Süleyman el-Hâlidî'nin *Şulhu'l-ihvân min ehli'l-îmân ve beyânü'd-dîni'l-kayyim fi tebrî'eti İbn Teymiyye ve İbni'l-Kayyim* (Bombay 1306) adlı eserleri bunlardan bazılarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kayyim el-Cevziyye, *Şifâ'ü'l-'alîl*, Kahire 1323, s. 6-28, 35, 78-94, 109, 121-138, 146-147, 179-199, 200-204, 253-307; a.mlf., *İğâsetü'l-lehfân* (nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî), Beyrut 1395/1975, I, 44-45, 90, 119-123, 131-133, 159, 202; II, 138, 170-172, 268-269; a.mlf., *Medâricü's-sâlikîn*, Kahire 1403/1983, II, 10, 204-208, 320-322, 401, 419; III, 117, 268, 364-376, 416, 418-419, 431, 450, 463-469, 512, 519-523; a.mlf., *Miftâhu'd-dâri's-sa'âde*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye), I, 131, 182-187, 245-267-268, 284-285; II, 22, 34-35, 55, 113, 118-124, 131, 199-200; a.mlf., *er-Rûh* (nşr. M. Enîs İyâde - M. Fehmî es-Sercânî), Kahire, ts. (Mektebetü Nusayr), s. 8-9, 29, 53-104, 141-186, 279-290; a.mlf., *Hâdî'l-ervâh* (nşr. Yûsuf Ali Bûdey-vî - Muhyiddin Mestû), Beyrut 1411/1991, s. 480-503; a.mlf., *el-Fevâ'id*, Beyrut 1986, s. 12, 13-14, 39, 40, 140, 206, 241, 266; a.mlf., *İctimâ'u'l-cüyûşî'l-İslâmiyye* (nşr. Beşîr Muhammed Uyûn), Dimaşk - Beyrut 1414/1993, s. 8, 15-17, 53-83, 115-116, 135-139, 210-230; a.mlf., *Hidâyetü'l-hayârâ fi ecvibeti'l-yehûd ve'n-naşârâ*, Kahire 1407/1987, s. 275, 279-280, 287, 288; İbnü'l-Mevsilî, *Muhtaşaru's-Şavâ'iki'l-mürsele 'ale'l-Cehmiyye ve'l-Mu'aṭṭıla*, Kahire 1981, s. 20-22, 36-38, 96-97, 109-113, 150, 194-195, 208, 226, 263-265, 544-546, 579, 598, 636; Sübkî, *es-Seyfû's-şakîl* (nşr. Abdülhafız Sa'd Atıyye), Kahire 1356/1937, s. 18-30, 55-56, 62-63, 76, 88, 91, 128, 136, 145-146, 171-176; İzzâhu'l-meknûn, II, 70; Reşid Rızâ, *Tefsîrü'l-menâr*, VII, 145; VIII, 257-258; Abdülazîm Şerefeddin, *İbn Kayyim el-Cevziyye*, Kahire 1387/1967, s. 331-332, 339, 342, 350-351, 388, 413-415, 443-449, 454, 465, 477, 490; Muhammed Halîl Herrâs, *Şerhu'l-Kaşıdeti'n-nûniyye*, Beyrut 1406/1986, I, 10-11, 40, 68-69, 129, 149, 161, 190-216, 222-226, 245, 285-302, 305-308, 330-338, 345-346; II, 4, 5, 21, 31, 41, 84-85, 165-166, 210-212, 237-246, 249, 263, 287-288, 291, 303, 326, 339, 359, 420.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

İBN KEMAL

(bk. KEMALPAŞAZÂDE).

İBN KEMMÜNE

(ابن كمونة)

İzzüddeve Sa'd b. Mansûr
b. Sa'd el-İsrâîlî el-Bağdâdî
(ö. 683/1284)

Tabip-filozof.

612 (1215) yılında doğdu. Aslen yahudi olup Bağdat'ta yaşamıştır. Mantık, felsefe, tıp ve kimya ile meşgul olmuştur. Daha ziyade felsefî eserleri ve bu alandaki bazı önemli kitaplara yazdığı şerhlerle tanınır. İbn Sînâ'nın felsefesi ve eserleri yanında İsrâkî felsefeye ilgi duymuş, İbn Sînâ ve Şehâbeddin es-Sühreverdî el-Maktûl'un tanınmış şârihleri arasında yer almıştır. Tanrı'nın birliği konusundaki tartışmalarından dolayı bu hususta şüpheli bir filozof olarak tanınmış olan İbn Kemmüne'nin bilhassa kelâm çevrelerinde adından sıkça söz edilmiştir. Hz. Muhammed hakkındaki bazı övücü ifadelerinden dolayı (*Tenkihu'l-ebhâş li'l-mileli's-selâs*, s. 98-108) ihtidâ ettiği ileri sürülmüşse de (Sarton, II, 875) bu konuda kesin bilgi bulunmamaktadır. İlâhî dinlerin peygamberlik anlayışını sorgulaması, hatta yer yer tenkidî bir üslup kullanması yüzünden 683 (1284) yılında Bağdat halkının şiddetli tepkisiyle karşılaşmış, çıkan olaylar karşısında Mecdüddin İbnü'l-Esîr ve ileri gelen bazı şahsiyetler tarafından koruma altına alınarak şehirden kaçırılmış, ömrünün geri kalan kısmını oğlu Necmüddeve'nin kâtiplik yaptığı Bağdat yakınlarındaki Hille'de geçirmiştir (İbnü'l-Füvâtî, IV, 159-161). Ölümüyle ilgili olarak bazı kaynaklarda verilen 676 (1277-78) tarihi (*Keşfü'z-zunûn*, I, 685; *Hediyetü'l-'ârifîn*, I, 385; Sarton, II, 875) yanlıştır.

İbn Kemmüne, üç büyük kitâbî dinin yanı sıra yahudi düşünürü İbn Meymûn ile İbn Sînâ, Gazzâlî, Ebû'l-Berekât el-Bağdâdî ve özellikle Fahreddin er-Râzî gibi müslüman âlim ve düşünürleri iyi incelemiş, bu düşünürlerden geniş ölçüde faydalanmıştır. Allah'ın varlığı ve sıfatları hakkındaki düşünceleri yanında kitâbî dinlerin peygamberlikle ilgili görüşlerini karşılaştırmalı olarak incelemesi, bu husustaki farklı anlayışları ve eleştirileri sistematik olarak sunması, felsefî eserlere yazdığı şerhler, dil ve mantıkla ilgili tah-

lilleri bu alanlarda iyi bir formasyona sahip olduğunu göstermektedir. Felsefî görüşlerinde olduğu gibi özellikle üç büyük din hakkında uzlaştırmacı bir yaklaşım ortaya koyan İbn Kemmüne, muhtemelen Bağdat'ın farklı inanç, düşünce ve kültürleri içinde barındıran yapısının da etkisiyle dinler arasındaki ilişki üzerinde durarak dinî mahiyetteki çatışmaları açıkça eleştirmiştir (Niewöhner, *el-İctihâd*, VII/28 [1416/1995], s. 163-178; *ER*, XI, 400-401).

İbn Sînâ'yı takip ederek kozmolojik deliller arasında özellikle imkân deliline ağırlık veren İbn Kemmüne, ayrıca illiyet prensibinden ve teselsülün imkânsızlığı öncülünden hareket edip Allah'ın varlığını ispatlamaya çalışmıştır (*el-Cedid fi'l-hikme*, s. 527-533). Düşünürüne göre âlem mümkün varlıktır ve mevcudiyetini Allah'a borçludur. Allah ise vâcibü'l-vücûd olup mahiyeti gereği var olmak için herhangi bir sebebe ihtiyacı yoktur. O basit (mürekkep olmayan) bir varlıktır; hakkında çokluktan veya bir ortağının bulunduğundan söz etmek imkânsızdır. Cisim olmadığı gibi her türlü eksiklikten de münezzehtir; rahmet, celâl, kerem ve inâyet sahibidir (*a.g.e.*, s. 527). Birden fazla vâcibü'l-vücûd olup olamayacağı konusundaki müzakeresi sebebiyle kendisine Tanrı'nın birliği hakkında bir şüphe isnat edilmişse de içinde yetiştirdiği İslâmî kültürün etkisiyle Hristiyanlık'taki teslîs inancını ve Mecûsîlik'teki düalist tanrı anlayışını bile tevhid inancı doğrultusunda te'vil etmeye çalıştığı görülmektedir (*Tenkihu'l-ebhâş bi'l-mileli's-selâs*, s. 101). Tanrı'nın birliği konusunda tartışmaya girişmesindeki asıl amacı ise daha önce İbn Sînâ'nın yaptığı gibi tevhid inancını aklı temeller üzerine kurma arzusudur. Nitekim bu tartışmanın sonunda Tanrı'nın çokluğundan veya bir ortağının bulunmasından söz edilemeyeceği, O'nun eşi ve benzerinin olmayacağı, niteliklerinin de sadece kendisine özgü olduğu sonucuna varmıştır.

Akla ve Tanrı'nın akılla bilinmesine büyük önem vermekle birlikte İbn Kemmüne dinin ve peygamberlik müessesesinin lüzumunu da kabul etmiştir. Konuya bilgi probleminde dair kısa bir incelemeyle giren düşünürüne göre insanın özü (cevher) yaratıldığı sırada tamamen boş olup onda ilk olarak beş duyu meydana gelmekte, bunlarla insan çevresindeki nesneleri ve olguları idrak etmektedir. Daha sonra dış duyularla algılanması mümkün olmayan şeyleri idrak eden temyiz gücü, son

olarak da zorunluluk, imkân, imkânsızlık gibi anlamları kavrayan akıl gücü ortaya çıkar. Ancak aklın ötesinde bir bilgi gücü daha bulunmaktadır ki gaybı gören, geçmişte olanları ve gelecekte vuku bulacakları bilen bu güç de nübüvvettir (a.g.e., s. 2).

İbn Kemmûne, bazı insanların peygamber tarafından ortaya konan bilgileri reddettiklerini hatırlattıktan sonra Gazzâfî gibi kendisi de bu davranışı, söz konusu kimselerin peygamberin ulaştığı bilgi kapasitesinden yoksun olmalarıyla izah eder. Halbuki bu durumda yapılacak şey, inkârçı bir tavır takınmak yerine gözleri görmeyen bir insanın renkler hakkında anlatılanları kabul etmesinde olduğu gibi peygambere inanıp tasdik etmektir. İbn Kemmûne ulûhiyyet, nübüvvet ve âhirete dair inanç konularıyla ibadet ve ahlâk alanlarında, fert, aile ve toplum hayatının düzene sokulmasında peygamberlik müessesesinin aydınlatıcı ve yasa koyucu rolünü önemle vurgulamaktadır (a.g.e., s. 17-18).

Tenkihu'l-ebhâs adlı eserinde Fahreddin er-Râzî'den (*Me'âlimü uşûl-i'd-din*, s. 72-73) yaptığı bir alıntıyla onun nübüvvetin ispatına dair bazı görüşlerini aktarıp tenkit eden İbn Kemmûne aynı düşünün-

rün Yahudilik, Hristiyanlık ve Mecûsiliğin tevhid ilkesine aykırı bulduğu ulûhiyyet telakkisiyle Câhiliye Arapları'ndaki putperestlik inancına yönelttiği eleştirileri de abartılı bulmuştur. Kendisi yahudi olmasına rağmen öteki dinlere de oldukça tarafsız ve hoşgörülük yaklaştığı görülmektedir (*Tenkihu'l-ebhâs*, s. 98-100). İslâm dini ve inançlarıyla Hz. Peygamber'e yöneltilen tenkitlerin bir kısmını müslümanların ağızından cevaplandırmakla yetinirken bir kısmına verilen cevapların yetersiz olduğunu ileri sürmüştür. Bununla birlikte müslümanların dinî telakkisine tenkitler yöneltirken İslâm dini ve Hz. Peygamber hakkında saygılı bir üslûp kullanmaya özen gösteren İbn Kemmûne'nin gerek Yahudilik gerekse diğer dinler üzerine yaptığı değerlendirmelerde içinde yettiği İslâm kültürünün tesirleri açıkça hissedilmektedir.

Eserleri. 1. *el-Cedîd fi'l-hikme (el-Cedîd, el-Hikmetü ve'l-ilâhiyyât, el-Hikmetü'l-cedîde)*. Mantık, felsefî kavramlar, tabiat, nefis, akıl ve Tanrı konularına dair yedi bölümden oluşan eser Hâmid Mer'îd el-Kübeysî tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır (Bağdad 1986). Eserin asıl metni ve muhtasarlarının çeşitli el yazmaları *el-Kâşif, Kitâb fi'l-hikme* ve *Tel-*

hişû'l-hikme başlıklarıyla Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Ayasofya, nr. 2446/1, 2447; Esad Efendi, nr. 1930, 1933). 2. *Tenkihu'l-ebhâs li('ani)'l-mileli's-selâs*. İbn Kemmûne'nin 679 (1280) yılında kaleme aldığı ve Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlığı incelediği için bu adı verdiğini belirttiği eser din felsefesi, dinler tarihi ve kelâm ilmini ilgilendiren önemli bir çalışmadır. Karşılaştırmalı bir dinler tarihi çalışması da denilebilecek olan eser dört bölümden oluşmaktadır. Müellif birinci bölümde din ve peygamberlikle ilgili genel bilgilere, ikinci bölümde Yahudiliğin peygamberlik anlayışına yer vermiş, yahudi iken ihtidâ ettiğini bildirdiği Samuel b. Yahyâ el-Mağribî'nin *İhâmü'l-Yehûd* adlı eserindeki itirazları ele alarak bunlara Yehuda Halevi ve İbn Meymûn'dan esinlenen cevaplar vermeye çalışmıştır. Bu bölümdeki konular arasında Tevrat metninin muhafazası ve hükümlerinde değişiklik, bozulma veya neshin olup olmadığı, Tevrat'ın âyetleri arasında Allah hakkında teşbih ve tescîmî andıran niteliklerle aklın kabul etmeyeceği hikâyelerin bulunup bulunmadığı Tevrat'ta geçmiş peygamberlerle ilgili rivayetlerin doğruluk derecesi, âhiret hayatıyla ilgili haberlerin yer almamasının sebebi gibi problemler bulunmaktadır. Eserin üçüncü bölümünde Hristiyanlığın peygamberlik anlayışı incelenmiş, Hz. İsa ve İnciller'le ilgili bilgi verilmiştir. Dördüncü bölüm İslâm dinine ayrılmış ve burada Hz. Muhammed'in risâleti üzerinde durulmuş, İslâm inancına göre Hz. Peygamber'in önemi, şahsiyeti, fesahati, dindeki konumu ve mucizeleri anlatılmış, kelâmcıların konuyla ilgili kanaatleri verilmiş ve bunların tenkidi yapılmıştır. Aynı bölümde Kur'an'ın nüzûlü, i'câzı, sûre ve âyetlerinin tertibi, anlaşılıp yorumlanması gibi konular işlenmiş, bu husustaki ihtilâflara temas edilmiştir. Bu bölümde Kur'an-ı Kerim'den âyetlere de yer verilerek İbn Sînâ, Gazzâfî, İbn Meymûn ve Fahreddin er-Râzî gibi düşünürlerden konuyla ilgili alıntılar yapılmıştır. Kaynaklar, Muzafferüddin İbnü's-Sââtî'nin (ö. 694/1295) muhtemelen bu esere karşı *ed-Dürü'l-menâd fi'r-red 'ale'l-feyle-sûf el-yehûd* adıyla bir reddiye kaleme aldığını zikretmektedir (İbn Tağribîberdî, I, 421; Temîmî, I, 401). Yine Zeynüddin Sarıca b. Muhammed el-Malatî de esere *Nühûdu haşîşî'n-nühûd ilâ havzı habîşî'l-yehûd* adıyla bir reddiye yazmıştır (Keşfü'z-zunûn, I, 495). Moshe Perlmann, *Ten-*

İbn Kemmûne'nin *el-Cedîd fi'l-hikme (el-Kâşif)* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2446/1)

kıhu'l-ebhâs'ı İstanbul ve Tahrân'da bulunan yazma nüshalarına dayanarak neşretmiş, daha sonra İngilizce'ye çevirerek *Sa'd b. Mansûr Ibn Kammûna's Examination of the Inquiries into the Three Faiths* başlığıyla yayımlamıştır (Berkeley - Los Angeles 1967). **3. Şerhu'l-İşârât** (*Şerhu'l-Uşûl ve'l-cûmel min mü-himmâti'l-ilm ve'l-amel*). İbn Sînâ'nın *el-İşârât ve't-tenbîhât*'ının adlı eserinin şerhidir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2516). **4. Şerhu't-Telvîhât**. Sühreverdî el-Maktûl'un *et-Telvîhât*'ının şerhidir. 669 (1270) yılında tamamlanan eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde değişik yazmaları bulunmaktadır (Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 854; Damad İbrâhîm Paşa, nr. 820; Lâleli, nr. 2525; Yenicami, nr. 766). Aynı kütüphanedeki diğer iki nüshasında *Şerhu't-Telvîhâtî's-Sühreverdî* (Şehid Ali Paşa, nr. 1740) ve *Şerhu't-Telvîhât fi'l-hikme* (Ayasofya, nr. 2423) adlarıyla da geçen eser, *et-Telvîhât*'a yapılan dört şerhin birincisi olması sebebiyle işrak felsefi açısından büyük önem arz etmektedir. **5. Cevâb 'an su'âli Fahriddin el-Kâşî** (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3641-3642). **6. Ta'lika 'alâ Risâleti Necmid-dîn el-Kâtibî** (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4862). **7. Risâle fi'l-Mübâhasât vak'at beyne İbn Kemmûne ve'l-Kâtibî** (Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 617). **8. Risâle fi enne işbâte'l-İmkân lâ yelzemü minhü İmkânü's-şübût** (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4862). **9. Ta'lika 'ale's-su'âlâtî'l-murâde 'ale'l-uşûleyn min Kitâbi'l-Me'âlim**. Fahrreddin er-Râzî'nin *Me'âlimü uşûli'd-dîn* adlı eseri hakkında bir çalışmadır (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1932). **10. Kitâb fi'l-hikme** (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1933; Ayasofya, nr. 2447). Müellifin *el-Cedîd fi'l-hikme* adlı eserinde ele aldığı mantık, tabiat ve metafizikle ilgili görüşlerinin özetidir. **11. et-Ta'rifât** (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3642). **12. Tezkire fi'l-Kimiyâ**. **13. Risâle fi ezeliyyeti'r-rûh**. Mantıkî açıdan ruhun ölümsüzlüğünün ispatlanmaya çalışıldığı bu eseri Leon Nemoy, *Ibn Kammûna's Treatise on The Immortality of The Soul* adıyla İngilizce'ye çevirmiş ve yayımlamıştır (bk. bibl.). **14. el-Kâfi'l-kebîr**. Tıpla ilgili bir çalışmadır. **15. Mülteka'tu Telhîşî'l-Muhasşal**. Nasîrüddîn-i Tûsî'nin *Telhîşü'l-Muhasşal* adlı çalışması üzerine notlardan ibarettir. **16. el-Farq beyne'r-Rabbâniyyîn ve'l-Kara'iyyîn**. Yahudi toplumunun iki büyük grubu arasındaki farklılıklara temas eden bir çalışmadır

(eser hakkında geniş bilgi için bk. Nemoy, *Tarbiz*, XXIV, 343-354).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kemmûne, *el-Cedîd fi'l-hikme* (nşr. Hamîd Mer'îd el-Kübeysî), Bağdad 1403/1982; a.mlf., *Tenkihu'l-ebhâs li'l-mileli's-selâs* (nşr. M. Perlmann), Los Angeles 1967, tür.yer.; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. IX-XII; a.mlf., *Ibn Kammûna's Treatise on The Immortality of The Soul* (trc. Leon Nemoy, *Ignaca Goldziher Memorial Volume* içinde, ed. S. Löwinger v.dğr.), Jerusalem 1958, II, 83-99; Fahrreddin er-Râzî, *Me'âlimü uşûli'd-dîn*, Beyrut 1992, s. 72-73; Muhammed b. Mahmûd eş-Şehrezûrî, *Şerhu Hikmetü'l-İşrâk* (nşr. Hüseyin Ziyâî), Tahrân 1372 hş./1993, neşredenin girişi, s. V-XVIII; İbnü'l-Fuvâtî, *Telhîşu Mecma'i'l-âdâb* (nşr. Mustafa Cevâd), Dimaşk 1962, IV/1, s. 159-161; a.mlf., *el-Havâdisü'l-câmî'a*, Beyrut 1407/1987, s. 210; İbn Tağrîberdî, *el-Menhelü's-şâfi*, I, 421; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, I, 401; Keşfü'z-zunûn, I, 95, 482, 495, 685; Hediyyetü'l-ârifîn, I, 385; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 431, 437, 454, 507, 768-769; Zirikî, *el-A'lâm*, III, 139; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, IV, 214; S. W. Baron, *A Social and Religious History of The Jews*, New York 1957, V, 90, 274; Sarton, *Introduction*, II, 875; Hilmi Ziya Ülken, *İslâm Felsefesi*, İstanbul 1983, s. 188-212; Friedrich Niewöhner, "Die Wahrheit ist eine Tochter der Zeit Ibn Kammûna's historisch-kritischer Religionsvergleich aus dem Jahre 1280", *Religionsgespräche im Mittelalter* (ed. Bernard Lewis - Friedrich Niewöhner), Wiesbaden 1992, s. 357-369; a.mlf., "el-Hakika bintü zamânihâ: Mukârenetü'l-edyan 'inde İbn Kemmûne", *el-İctihâd*, VII/28, Beyrut 1416/1995, s. 163-178; Colette Sirat, *A History of Jewish Philosophy in the Middle Ages*, Cambridge 1993, s. 208-209; Hossein Ziai, "The Illuminationist Tradition", *History of Islamic Philosophy* (ed. Seyyed Hossein Nasr - Oliver Leaman), London 1996, s. 465, 496; Leon Nemoy, "Remarks on Ibn Kammûna's Treatise on the Differences Between the Rabbanites and the Karaites" [Hebrew], *Tarbiz*, XXIV, 343-354; M. Perlmann, "Ibn Kammûna", *EP* (İng.), III, 815; a.mlf., "İbn Kammûna, Sa'd İbn Mansûr", *EJd.*, VIII, 1186-1187; a.mlf., "Muslim-Jewish Polemics", *ER*, XI, 400-401; Seyyid Ca'fer Seccâdî, "İbn Kemmûne", *DMBİ*, IV, 524-526.

AYDIN TOPALOĞLU

İBN KENNÂN

(ابن كنان)

Muhammed b. İsa b. Mahmûd
b. Muhammed b. Kennân
ed-Dimaşkı es-Sâlihî el-Halvetî
(ö. 1153/1740)

Halvetî şeyhi, tarihçi, edip ve şair.

1074 (1663) yılında Dimaşk'ın Sâlihiye semtinde doğdu; varlıklı bir tüccar ailesine mensuptur. Büyük dedesine nisbetle İbn Kennân (İbnü'l-Kennânî) diye şöhret bulmuştur. İlk eğitimine Halvetî şeyhi olan

babasından tasavvufa dair bilgiler öğrenerek başladı. Birçok âlimden Kur'an, tefsir, hadis, tarih, fıkıh, sarf, nahiv, aruz, ziraatçılık ve bahçecilik dersleri aldı; astronomi, tıp, tarih ve edebiyatla ilgili kitapları, bu arada çeşitli şairlerin divanlarını okudu. Hocaları arasında Abdullah el-Makdisî, Halîl el-Mevsîfî, Yahyâ Çelebi eş-Şâfiî, Muhammed es-Sâlihî el-Hilâlî, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ali el-Hâik, İbnü'l-İmâd, Osman el-Kattân, Abdülganî en-Nablusî, Ebû'l-Mevâhib el-Hanbelî, Ahmed b. Abdülkerîm el-Gazzî, Abdurrahman es-Sülemî ve Burhâneddin İbrâhîm el-Fettâl'in adları sayılabilir. İbn Kennân Dimaşk'a bir âlim geldiği zaman onunla görüşmeye çalışırdı; Belhî el-Hâc Muhammed en-Nakşibendî ve Bursalı Hakkî Efendi bunlardan bazılarıdır. Hacca gidince Mekke ve Medine'de de birçok âlimle görüştü ve Medine'de İbrâhîm b. Hasan el-Kûrânî'den hadis aldı. Hadis, tefsir, tarih, fıkıh, lugat, tıp, astronomi gibi ilimlerin yanında tasavvufa da yönelen İbn Kennân, XVII ve XVIII. yüzyıllarda yaygın olan Halvetiyye tarikatına mensuptu. Babasının ölümünün (ö. 1093/1682) ardından yerine geçerek ömrünün sonuna kadar Dimaşk'taki Muallak Camii'nde (Câmiu Bürdebek) bu tarikatın şeyhliğini yaptı; kendisinden sonra da postuna oğlu Muhammed Saîd oturdu (Murâdî, IV, 85-86).

İbn Kennân ilk dersini, 13 Rebîulâhîr 1121'de (22 Haziran 1709) Sâlihiye'deki el-Mürşidiyyetü'l-Hanefiyye Medresesi'nde birçok âlimin huzurunda verdi. Bu medresede Hanefî fıkıhı, tıp ve mantık okuttu, daha sonra evinde vermeye başladığı hadis derslerine Muhammed b. Şems, Abdülganî en-Nablusî ve Ma'tûk Çelebi el-Ekremî gibi dönemin âlimleri de katılarak kendisiyle ilmi tartışmalarda bulundu. Çok sayıda öğrenci yetiştirdi; Abdurrahman el-Ulemî, fakih ve dil âlimi Muhammed el-Küncî, Ahmed el-Ba'î, Abdurrahman el-Ba'î, Ali es-Sülemî, Yûsuf es-Sekbânî, Muhammed b. Muhsin es-Sâlihî ve Zeynüddin el-Habbâl bunların önde gelenleridir. Kaynaklar onun ailesinin Hanbelî olduğunu belirtirse de kendisinin Hanbelî veya Hanefî olduğu hususu tartışmalıdır. İbn Kennân Dimaşk'ta vefat etti ve Kâsiyûn dağı eteklerine defnedildi. Çevresiyle iyi ilişkiler kuran İbn Kennân saygı duyulan bir ilim adamıydı. İnsanlarla yakından ilgilenir, sıkıntılarını gidermeye çalışır, ihtilâfları çözmede, zulüm ve haksızlıkları ortadan kaldırmada orta yolu seçerdi. Dönemindeki âlimler kendisinden övgüyle söz ederler.